

Слободан Рељић

Универзитет у Београду, Учитељски факултет, Београд

DOI 10.5937/kultura2172033R

УДК 316.722(=163.41):316.75(1-15)"19"

159.922.4(=163.41)"19"

оригиналан научни рад

СРПСКА ТРАУМА – РАСПЕТОСТ НА КРСТУ ИСТОК–ЗАПАД

*О расцеју два антифашистичка покрета, без 'националног помирења'
до данас*

Сажетак: Географски положај дубински одређује карактер народа. „Ми смо своју кућу подигли на сред пута”, описао је српски историјски положај Јован Цвијић. У Другом светском рату – између Лондона и Москве – Срби су се сусрели с врхунцем те трауме. Наша два антифашистичка покрета наши савезници су претворили у унутарнародно непријатељство које, ни после две трећине века, не иде ка националном помирењу. Драма је у томе што је та траума судбоносни проблем пред изазовима које доносе нови односи моћи Истока и Запада.

Кључне речи: либерализам и социјализам, рат, западни образац понашања, архетип, чешници и партизани, ЈВУО и НОВЈ

1.

Историја народа је траума и катарза. Нема победе без искушења. Нема бољег решења без грешака. Важно је да не „одаберемо увек горе”. А све остало ће се *некако* увести у ред. *Онако* како су стари Грци разумевали да се пред богом Хроносом ваља држати као пред Боном, божанском персонификацијом вечности. Шта су наша знања пред вечношћу?

Људска заједница се показује кроз оно што је она начинила умом или рукама, а што се зове – *култура*. Садржај појма долази од латинског *colere* – што је значило узгајати, штити, настањивати. У непрекидном току. *Panthe rei!* „Све ствари настају сукобом супротности, а збир ствари (целина) тече попут потока.” Према истом Хераклиту Мрачном, у драми човечанства, неуклоњива је лакомисленост коју, иначе, приписујемо детету. „Вечност је дете које помера фигурице у игри; краљевска моћ је деџа.”

Наше трауме су, иако их тешко подносимо, из нижег света. За ову потребу ћемо их сместити у хераклитовски координати систем – да Божја чињења имају

мудрости, а људска не. Бити мудар је „знати мисао којом се све ствари управљају кроз све ствари”. Неумесно је и друштвено опасно кад неки људи почну умишљати да им је то доступно. Мудар је само Зевс, веровали су стари Грци. Троједини Бог, рекли би хришћани. Човек пак је и душа и срце, али „тешко је борити се са жељом срца. Шта оно жели да добије, добија то по цену душе”.

2.

Српска траума, ако се тако означи историјски раскорак у коме се налазимо, је у граници Истока и Запада која пролази кроз нас. Без те линије ми не бисмо били оно што смо. Другачије бисмо разумевали и ону „линију која раздваја добро од зла (а која) пролази не кроз државе, нити између класа, чак ни између политичких странака, већ управо кроз свако људско срце” (Александар Солжењицин [Александр Исаевич Солженицын]). Исток – Запад је наш крст, на који смо распети. А свако носи свој крст.

„Хиљаду година стојимо на Раскрсници двају путева: један води на Исток, други на Запад. Векови пролазе[...] гробна обележја око Раскрснице досежу у недоглед до планинских врхова на хоризонту, тамо где су нам некад, давно, била насеља – куће, окућнице, воћњаци и авлије препуне живине у деце”¹, представља нам ту слику Душан Ковачевић, писац који уме да аутентично говори о народним расположењима.

„[...] 50 посто је за пут на Исток, 50 посто је за пут на Запад. По ’западњацима’ пут на Исток је ’повратак у прошлост, у зиму, у пределе где се смркава у подне, где људи ору, а коњи лете’, а по ’источњацима’, пут на Запад је ’ход на коленима’ према онима који нас презиру, који нас прихватају само као ’обојене’, где ћемо – ако (икад) стигнемо, изгубити име, и презиме, и све оно што један народ чини народом; мораћемо да се одрекнемо – како страни господари очекују – простачког, племенског језика, изазивачког погледа и инацијског хода, све док од силног повијања не саставимо браду с коленима, до потпуне ’асимилиације’; промене имена, говора, порекла, и пола, ако треба. И бићемо добри, само, такви – никакви [...] Бомбардовали су нас и убијали од 1914. до 1918, па од 1941. до 1944, па 1999. у време кад нико (глобално) није ратовао, па сад – 2008. покушавају да легализују криминално отимање Косова и Метохије, са већ пруженим канџама према Републици Српској и Војводини [...] Оћете ли да запалите један дуван, браћо демократе? Нећете. Дуван је отров? А није отров оно што пушите (на) Западу?”² Док се живело у заједничкој држави Јужних Словена (архетипска) драма се настојала превазићи „кооперативним” досеткама о мосту између два света. Савременици историјске догађаје и своје претке углавном стављају у поредак њима потребан, без обзира на то колико то било далеко од „мудрости”.

1 Ковачевић, Д. (2008) *20 српских њодела [Срба на Србе]*, Београд: Новости, НИН, стр. 28.

2 Ковачевић, Д. нав. дело, стр. 28.

Код савремених Срба најјединичнија је била она ситуација по којој је ангажован нико други до Свети Сава. Однекуд је из силоване архетипске свести избило како 1221. Сава пише игуману Иринеју: „Исток је мислио да смо ми Запад, а Запад да смо Исток. Неки од нас су погрешно схватили наше место у овом сукобу струја па су викали да ми нисмо ни једна ни друга страна, а неки да смо искључиво једна или друга. А ми смо, кажем ти, Иринеју, судбином предодређени да будемо Исток на Западу и Запад на Истоку”.

Академик Сима Ђирковић је нашао да је та пригодност из ломних осамдесетих година и да се појавила у једном делу, из зоне масовне културе, насловљеном „Бројанице Светог Саве” (Милан Д. Милетић, 1980, Крњево). Додуше, и та позиција у модерном добу – бити на два места – не може се огласити нетачним увидом.

3.

Често се у културној накани „Србија на Западу” наводи утицајни Јован Скерлић који почетком 20. века основано износи како „kod nas ima mnogo ljudi koji polemišu protiv 'trulog Zapada' i sa nekim ushićenjem govore o nekoj 'srpskoj' i 'slovenskoj' kulturi. Oni su od 'trulog Zapada' preuzeli kako način odevanja tako i navike, institucije i apetit, ali ne i ono što Zapad čini tako velikim, u čemu je uistinu veliki učitelj: osećanje za lično dostojanstvo, slobodu, inicijativu, onaj vedri, preduzimljivi, trezveni duh koji je iznedrio celu civilizaciju”³

Да, Запад је у том добу тако изгледао и обећавао „светлу будућност”, кроз обе своје идеологије (либерализам и комунизам/социјализам). Додуше, морали сте као „западни ђак” (Скерлић је докторирао у Лозани) да апстрахујете колонијализам, расизам, среброљубље, гордост, чега се западни свет никад није одрицао.

Запад је за незападњаке био велика илузија која је трагично узимана као *једина* шанса. То је подразумевало неоствариву контрадикторност: требало је да нисте имали ту (не)срећу да будете они из којих је настајало западно богатство и све што из тога следи. А онда, ваљало је да се надате да ће они вас узети да и ви имате неку улогу – коњевоца, рецимо, а да за то заслужите део богатства.

Кад би се уклонио западњачки сјај, који је заслепљивао ученике далеких провинција, било би то прилично тешко, јер ради се о експанзивној цивилизацији која сваку тачку на земљаској кугли види као потенцијално своју, у реалном времену, не обазирјући се много на чињеницу да тамо већ живе неки људи. Међутим, појединачна интелектуална свест је то углавном апстраховала. У име *Liberty, Equality, Fraternity*, како је то огласила Француска револуција. А ехо се распрости-рао целом куглом земаљском.

4.

Кад је један млади знатижељни Пољак 1931. године стигао у блештавило и интелектуалну слободу Париза, вољан да од Запада узме „осећање за лично достојанство,

3 Pavićević, V. Srbija na Zapadu, 19. 8. 2009, sajt *Peščanik*, <https://pescanik.net/srbija-na-zapadu/>

слободу, иницијативу, ведри, предузимљиви дух који је изнедрио ту цивилизацију” није могао а да не оде на тада кључну манифестацију – репрезентативну веле-лепну Колонијалну изложбу.

Отрежњујући запис који следи, млади Пољак, иначе чувени писац, направио је много година касније: „Павиљони у мароканском стилу, кућице Магдашана и Индокинежана (унутра је доведена породица изиграла пред туристима своје свакодневне послове). Све то заједно било је заправо бестидно, као продужетак зоолошког врта Венсан, где се и одржавало. Када би досадило гледање црних, мрких и жутих људи у њиховим кавезима, одлазило би се на гледање мајмуна, лавова и жирафа. Организатори изложбе сигурно се због тога нису узнемиравали, а можда су чак и изабрали то место зато што су урођеници, дивље животиње и палме стварали неку целину, као на поштанским маркама. А ми такође, детињаста и жељни егзотике, сматрали смо то радије за нормално”.⁴ Ово је запис Чеслава Милоша [Czesław Miłosz]. Несумњивог вестернофила.

Дошљак из *Друје Европе*, како је Чеслав Милош назвао тај свој запис, ипак, није могао је да се не пита „зар је то био уопште свет за који ми нисмо дорасли, или зар смо ми имали права да му супростављамо наше туђинство?”⁵ И, историјске истине ради, тај свет никад „другој Европи” није дозвољавао да се много удаљава од зоо-врта, а камоли да му супростави своје туђинство.

То је друго лице Запада, које стаје у описни наслов књиге јужноамаричког економисте Ернанда де Сота [Hernando de Soto] *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else?* Зашто је капитализам успевао само на Западу, иако је обећавао да ће бити добробитан за читав свет? Ако држите до мудрости, одговор и није тежак. Тај систем је и подизан да би своје предности остваривао на штету других. „Пљачкашка цивилизација”, закључио је Торстен Веблен [Thorstein Veblen] у доба кад се Чеслав Милош тихо чудило што цивилизовани народи не виде ништа лоше у томе да далеке народе држе у кавезима.

5.

Запад јесте донео ренесансу у култури и индустријску револуцију, али подигнутом на колонијализму. Или – тачније – и на колонијализму. Илустративна је констатација Амартије Кумар Сена [Amartya Kumar Sen], добитника Нобелове награде за економију: „Kad se sačini bilans za godine pre nezavisnosti [Indije], lako je videti koliko postignuća zaostaju za retorikom.”⁶

„Džozef Radjard Kipling [Joseph Rudyard Kipling] je tačno preneo samozadovoljni ton britanskog imperijalnog administratora u svojoj čuvenoj pesmi o imperijalizmu: *Ponesite teret Belog čoveka – / divljačke ratove mira, / punjenje gladnih usta / i zaustavljanje*

4 Видети више у: Рељић, С. (2016) Медији и Трећи светски рат, Београд: *Catena mundi*, стр. 18–19.

5 Исто, стр. 18–19.

6 Sen, A. Iluzije imperije: šta je britanska uprava zaista uradila za Indiju, 29. 6. 2021, sajt *Peščanik*, <https://pescanik.net/iluzije-imperije-sta-je-britanska-uprava-zaista-uradila-za-indiju/>

bolesti. Avaj, ni zaustavljanje gladi ni iskorenjivanje bolesti nisu bili deo izvanrednih postignuća britanske uprave u Indiji. Ništa ne može da zaseni činjenicu da je očekivani životni vek u Indiji na kraju imperije bio ponorno nizak: najviše 32 godine”⁷

Сен подсећа на уочавање Рабиндраната Тагоре [Rabindranath Tagore] који је утицај Запада делио да се, с једне стране, много шта добило, на пример од „rasprava o Šekspirovoj drami i Bajronovoj poeziji i pre svega [...] od širokogrudog liberalizma engleske politike u 19. veku”, али оно „najbolje u njihovoj civilizaciji, insistiranje na dostojanstvu ljudskih odnosa, izostalo je u britanskom upravljanju ovom zemljom [...] U stvari, Britanci nisu mogli da dopuste indijskim podanicima da se domognu tih sloboda, a da time ne ugroze samu imperiju”⁸. Закључак је логичан до коначног отрежњења.

То није никаква индијска посебност. Напротив – универзални образац западњачког понашања, који смо могли јасно осетити и ми (Срби) као Европљани, али не „њихови”.

У XX веку Милорад Екмечић ће набројати и нашу улогу у „четири рата, три економске блокаде (1906, 1948, 1992), шест великих дипломатских криза светског значаја (1908, 1912, 1914, 1941, 1948, 1992), три диктатуре (1929, 1941, 1945), четири капитулације неуспелих држава и два грађанска рата. Ниједан од ових догађаја српски народ није сам бирао, иако су светски ратови почињали оптужбама да је он крив за њих. Из овог је наметљив само један закључак – будућност носи догађаје, насиља која нас никад нису мимоилазила, нове ренесансе, не по нашем избору и по нашој одговорности, него због околности у којој спољни свет поново гради нашу државу и трпа нас у глобалне системе својих интереса, којих смо ми једва свесни”⁹.

Међутим, важна нова чињеница је очигледно опадање Запада. И то доста убрзано.

6.

Код Срба, „под утицајем Запада развијао се брзо последњих деценија дух индивидуализма”¹⁰, констатоваће Михаило Марковић на самом крају XX века. „Ипак, дубоки су корени колективистичких традиција. Наше крсне славе, моде, свадбе, сахране, испраћај синова у војску јединствени су догађаји у свету. У нашој политичкој традицији XIX века битан је нагласак на задругарству и локалној самоуправи као и жесток отпор свакој тиранији и деспотији. За ту традицију је карактеристично да се прихватају ауторитарни монарси и вође народа – кад су компетентни и кад не прелазе одређене границе користољубља и самовоље, али се врло брзо збацују или уништавају када се границе пређу. То, дакле, није традиција

⁷ Исто.

⁸ Исто.

⁹ Екмечић, М. (1999) Српски духовни простор, у: *Српски духовни њросѿор*, Бања Лука, Бијељина: Академија наука и умјетности Републике Српске, стр. 70.

¹⁰ Марковић, М. (1999) Стварање јединственог духовног простора српског народа, у: *Српски духовни њросѿор*, Бања Лука, Бијељина: Академија наука и умјетности Републике Српске, стр. 143-144.

либерализма, али у њој има несумњивих облика популистичке демократичности који потичу још из времена Првог српског устанка, чије институције су формиране по узору на француску демократију. Традиција самоуправе потиче још из тих времена; њу касније афирмишу српски радикали, даље развијају социјалисти и она, до дана данашњег, постоји у аспирацијама различитих друштвених слојева, укључујући и српску интелигенцију.”¹¹

И сада, век после Скерлићеве апотеозе Западу, Милован Данојлић може да констатује да се у западни „велики свет улази на мала, споредна врата за послугу, са свесрдним прихватањем колонизатора и колонизације”.¹² Данојлић, који такође већи део живота проводи у Француској, подсећа да пут на Запад значи да „убришеш себе”, рецимо „улазница је одрицање од ћирилице”, јер „она нас је и довела у беспуће по којем се данас смуцамо. Одбацујемо то сувишно, постиђујуће оптерећење које су нам преци вековима на грбачи вукли. Са Гајевом латиницом постајемо као *сав нормалан свей*. Руси, Бугари, и православни Словени и даље се са њом гњаве. Ми смо увидели грешку”.¹³

7.

Однос према ћирилици је добар пример техника и циљева западних колонијалних прегнућа у српској култури. „С оне стране Драве, Саве и Уне ћирилицу прогоне маломумни шовинисти и никако да је затру. У прогону ћирилице наша просвећена елита је упорнија и ефикаснија од усташа. И то је разлика између убица и самоубица.”¹⁴ И ми и прогонитељи живимо у западном парасистему који је Зиновјев означио као „колонијална демократија”. Она је у свему само средство Запада, наставак колонијализма „другим средствима”, али је и преносник западних очигледно заразних „болести на смрт”. Наиме, велики Запад у који ми полагамо све нада стоји пред нама са драмом своје кључне трауме – како су констатовали егзистенцијалисти: „Постоји само један доиста озбиљан филозофски проблем – самоубиство. Судити о томе има ли или нема смисла живјети значи одговорити на основно питање филозофије.”¹⁵

Нама су размере таквог очаја, срећом, још неухватљиве. Измичу нам. Једино се наши експерти за западну филозофију понашају као да им је „све јасно”. „Убицу може качити закон, може се уморити и опаметити. Ћирилица је у Хрватској званично допуштена: наше самоубице не одустају од тврдог наума. Са собом и са културним наслеђем појединац може чинити шта га је воља. Укључење у модерни свет је, изгледа, могуће једино по цену одрицања од себе.”¹⁶

¹¹ Исто, стр. 143–144.

¹² Данојлић, М. (27. август 2021) Сушна година, *Печай*, бр. 678, стр. 68–69.

¹³ Исто, стр. 68–69.

¹⁴ Исто, стр. 68–69.

¹⁵ Kami, A. (1989) *Mit o Sizifu*, Sarajevo: Veselin Masleša, str. 15.

¹⁶ Данојлић, М. нав. дело, стр. 68–69.

Разрешење трауме је да вам „укључење” у тај свет није пут. Али баш то није једноставан пут, иако је изгледан.

8.

Врхунац нашег трауматског разилажења са Западом одиграо се око Другог светског рата. Последице тога као авети прате нас и данас. Кад је кнез Павле Карађорђевић, намесник Краљевине Југославије 25. марта 1941. потписивао Тројни пакт са Хитлером, знао је за јаку антинемачку струју у земљи. Два дана потом је група југословенских официра извршила пуч и довела на власт малолетног Петра II Карађорђевића. Обрт су подржавали Британци.

После пада Француске, јуна 1940, Велика Британија је настојала свим средствима да привуче било коју земљу на своју страну. „Главна британска марионета која је организовала пуч у Београду у ноћи између 26. и 27. марта био је бригадни генерал југословенског ратног ваздухопловства Боривоје Мирковић, који је у овом конкретном случају пре свега спроводио већ унапред разрађене планове за Југославију својих британских налогодаваца који су чак били толико дрски да 27. марта подметну краљу Петру II говор политичке подршке на Радио Београду.”¹⁷

Дана 27. марта 1941. дошло је до народне побуне. „Београд је изгледао као једна кошница пчела”: патриотске песме, пароле против Хитлера и Мусолинија; главне пароле биле су: *Живео краљ Пејтар II, Доле влада, Живела Југославија, Живела војска, Пакт са Русијом, Пакт са Америком.* „Ујутро, 27. марта, у Британском посланству у Београду се славило уз шампањац. За британску владу, пуч је значи отварање новог фронта на коме ће Хитлер барем привремено трошити снагу. На вест о успешно изведеном пучу британски премијер Винстон Черчил је изјавио: *Југословенска нација рано јућрос је йронашла своју душу.*”¹⁸ Кад вас Черчил похвали, значи и да ће вас испљунути.

Као одговор је уследила инвазија Немачке, Италије и Мађарске на Југославију. Земља је окупирана и издељена. У деоби је асистирала и Бугарска, а формирана је и Независна Држава Хрватска, која је 15. јуна приступила Тројном пакту. Југословенска влада је завршила у Лондону. Југословенска војска у отаџбини (ЈВуО) се нашла у компликованом положају – да слуша наткоманду из Британије и сналази се „на терену”. Ствари су се додатно искомпликовале успоном комунистичких устаника – иза којих је стајао СССР.

9.

Да се не бисмо губили у компликованој причи о два антифашистичка покрета у Срба, кад многи народи у Европи нису имали ниједан, за потребе овог рада сасвим

17 Сотировић, Б. В. (23. 3. 2019) Предрасуде о 25. и 27. марту 1941, *Политика*, <https://www.politika.rs/scc/clanak/425236/Pogledi/Predrasude-o-25-i-27-martu-1941>

18 https://sr.wikipedia.org/sr-ec/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%BF%D1%83%D1%87

је одговарајући прилог још једна слика посуђена од Душка Ковачевића: „Кад се крене од Шапца према Обреновцу старим ’београдским путем’, с леве стране, на обали Саве, налази се село Н.; некад, између два светска рата, имало је задругу, школу, неколико воденица, млин, две механе...

Данас, ’тиња’ двадесетак кућа, са житељима налик на старицу из песме В. Илића *У њозну јесен*.

Страдање, нестајање села почело је 1941. године, и потрајало до данас.

Други светски рат поделио је сељане по фамилијама и кућама, на четнике и партизане. Старији су одлазили за ’краљем и отаџбином’, а млађи, под утицајем ’светске пролетерске револуције и међународног радничког покрета’, пошли су у ’напреднију шуму’ [...].

Подела на четнике и партизане поделила је кућу Мајке, удовице са два сина, младића од по двадесетак година, чији је отац по повратку из Великог рата поболео од јектике и оставио младу жену са дечацима [...]¹⁹

Две деценије касније „у невеликој кући, на уласку у село, једне јесење ноћи 1941. браћа су се посвађала, и разишла [...] И, ратовали су, час са Немцима, а час мало (више) међу собом [...] Рођаци, даље, причају, да су се браћа, по договору, срела половином ’43. године, да су једну ноћ преседела у кући, да су разговарали до зоре, и да су се, веле, договорили, ко победи да спасава оног другог, јер било је јасно да помирења нема, да га неће бити, и да ће се, по свему судећи, пораженој страни казна мерити само преко нишана.”²⁰

Како каже песник „ово је тужна прича и тужан конач има”²¹ те прво, као херој и већ мајор погине брат партизан. По окончању рата сахрањен је „(уз војне почести) покрај оца, на сеоском гробљу, као што је Мајка желела.”²² За другог сина, који је погинуо у „чишћењу поцерског округа од преосталих банди”²³, „Мајка је упрегла коња у кола”²⁴, испотиха довезла посмртне остатке, и „сахранила га покрај оца и брата, уз присуство неколико најближих рођака, од којих је бар један морао да ’ради’ за победнике.”²⁵

Кад је педесетих дошло време да се храбром мајору додели орден Народног хероја, у селу је избила велика драма. Нико није сумњао да је мајор херој, али се као проблем – непрелазан, појавила чињеница да лежи поред брата „злочинца”. Нико није мислио на Мајку, али је она све расправе прекинула тако што је „ископала раку у дворишту – десетак метара од кућног прага, и са неколико рођака пренела синове у авлију, ту где су одрасли, и одакле си кренули свако на своју страну.

19 Ковачевић, Д. (2008) *20 српских њодела [Срба на Србе]*, Београд: Новости, НИН, стр. 70–71.

20 Исто, стр.70–71.

21 Исто, стр. 74.

22 Исто, стр. 74.

23 Исто, стр. 74.

24 Исто, стр. 74.

25 Исто, стр. 74.

И споменик је подигла, касније, на опште чуђење људи који су путем пролазили, а нису знали зашто је то 'старица' учинила.

Борачка организација је данима расправљала, заседала, дискутовала, са-станчила, вршила притисак на Цркву да 'уразуми луду жену', како је то недопустиво по 'њиховим законима' [...] Црква није 'реаговала', а борачке организације из ратова 1914–1918, стале су у одбарну удовице њиховог саборца, кога је 'нова власт желела и у смрти да раздвоји од деце'²⁶

Епилог нам је свима познат, и онима који нису читали ову Ковачевићеву причу, али ћемо дати читаоцу *in extenso* и тих пет-шест редова: „Кад је једног пролећа Мајка ископнела са снегом на крову опустеле куће, пренели су их све заједно код мужа, Оца, и на споменик – много касније, уписали 'пуне податке': чинове, ратне јединице... славећи их и дан-данас као хероје, али различитим датумима, годишњицама, прославама, и са различитим говорима, без помињања 'оног Другог', ако је реч 'о Првом', и све то у присуству Оца, као 'Трећег'²⁷

10.

Стање на Западу – а у којем се ми данас суочавамо с том националном траумом – опи-саћемо речима познатог италијанског новинара Лина Риција [Lino Rizzi] у италијанском *Il Politico* из 1995. (јер данас је то толико очигледно да нико више нема снаге да се посвети опису таквог „помрачења ума”). Дакле, „када казивање лажи и неистине постане мода, када су превара и избегавање корисног рада (*goldbricking*) у успону, када се оданост, част и верност задатој речи изневеравају, када се правила крше брзином којом се прекршилац може из тога извући, када су судије осумњичене за мито и уцене, када службена лица не доносе одлуке које одговарају него само оне које су њима корисне, када непотизам, породичне везе и фаворизовање наткриле правду и поштен посао, када грађани (као данас у многим земљама) радије препуштају све своје одговорности вођама, чак и у случају кад су они лупежи и разбојници, када се нико не поноси својим дневним радом, а сви се уистину праве да раде, када нико нема поверења ни у кога – нити прихвата реч другог човека, нити сарађује с другим осим у случају када обавља најстрожу предострожност. У таквим случајевима моралне деградације, установе трговачке републике шкрипе и падају, а самоуправа се распада²⁸ (Италијанима је као изузетно дистигнуће близак појам „трговачке републике”, италијанских градова-држава из касног средњег века, где је било и озбиљних послова и контроле власти патриција, хришћанског реда и морала.)

Тако би сада требало да с мање драматизовања утихнемо своју запад – исток трауму и да се зрело суочимо с последицама наше заблуде да су два антифашистичка покрета у Другом светском рату квалитет који се цени у Европи, на Западу.

²⁶ Исто, стр. 74.

²⁷ Исто, стр. 74.

²⁸ Екмечић, М. (1999) Српски духовни простор, у: *Српски духовни простор*, Бања Лука – Бијељина: Академија наука и умјетности Републике Српске, стр. 55.

Напротив, сетићете се како је на званичном сајту енглеске краљице поводом седамдесетопетогодишњице искрцавања у Нормандији као илустрација са главне прославе централна фото-порука била она у којој је поред краљице доминирала Ангела Меркел. (Фотографија је после повучена.) У неком первертованом смислу то је био наставак савезничке политике из Другог светског рата.

Искреност ратних напора либералног Запада против фашизма била је крајње сумњива у односу на савезника СССР који је, у ствари, био победник 1945. Навешћемо неке уверљиве илустрације, према изводима из монографије „Воља за лаж – нови светски дезинформативни поредак”.²⁹

„До пролећа 1945. године мање од 2% савезничких бомби пало на немачке фабрике оружја. Онај други део је бачен на насељене регионе и радничка насеља”³⁰, обавештава Шејн Квин [Shane Queen] у студији насловљеној Други светски рат је могао да се заврши 1943. године да је савезничко бомбардовање било усмерено на војне циљеве. Позната и важна немачка војна фабрика кугличних лежаја у Швејнфурту, у централној Немачкој, од које је зависила производња тенкова, камиона, подморница, авиона и других оруђа и оружја – за све време рата „бомбардована је безначајна 22 пута, док је Келн тучен 262 пута, а Берлин је преживео 363 ваздушна напада.”³¹ Зато после на суђењу у Нирнбергу није било судских поступака за бомбардовање цивилних циљева. Било би незгодно.

А занимљив је случај војног комплекса за производњу тенкова у Фридрихсхафену, на југу Немачке, у којем је била и производња чувеног тенка „тигра” који био одлучно оружје за успостављање предности на руском фронту. „На пример, у пролеће 1943. Хитлер зове Шпера и кад чује добре извештаје каже:

– Врло добро! Дивно! Кажеш сто десет ’тигова’. То је више него што си обећао... Колико мислиш да ћете произвести ’тигова’ следећег месеца. Сваки тенк је важан.

Хитлер разговор заокружује кратким извештајем са фронта.

– Данас смо у Харкову! Иде нам добро – обавестио је Шпера.

Победа о којој је говорио Хитлер позната је као Трећа битка за Харков, која је завршена с мартовским топљењем снега 1943. У Харкову – трећем највећем граду Совјетског Савеза – Немци су били надмоћни у људству 8 : 1 и 5 : 1 у тенковима и Црвеној армији су нанели губитке од 80.000 жртава. Тешки тенк ’тигар’, о којем Хитлер разговара са Шпером, одиграо је важну улогу у заузимању Харкова, што

29 Видети у: Рељић, С. (2021) *Воља за лаж – Нови светски дезинформативни поредак*, Београд: Catena mundi.

30 Queen, S. (2019) *Second World War Could Have Ended in 1943 Had Allied Bombing Focused on Military-related Targets*, Global Research, July 05 2019; <https://www.globalresearch.ca/second-world-war-could-have-ended-1943-had-allied-bombing-focused-military-related-targets/5682757>

31 Исто.

је кључно за стабилизовање Источног фронта почетком 1943.³² Е, комплекс који производи „тигрове” није доживео озбиљније бомбардовање све до априла 1944.

11.

Јасно је како су англосаксонски савезници „подржавали” Русе на Источном фронту. То нису претерано прикривали. После вести о Хитлеровом нападу на СССР (22. јун 1941), сенатор из Мисурија Хари Труман (после потпредседник, па председник САД) изјавио је да се нада да ће се Немци и Руси међусобно „поубијати што је више могуће”, а за Вашингтон је идеално да увек пружа помоћ страни која губи да се борбе продужавају.

Два месеца пред дуго, дуго ишчекивање искрцавања у Нормандији, а што се на Западу слави као Дан де (*D-day*), Британци су именовали комисију за ратно стратешко планирање за јачање Немачке и Јапана према СССР. Западне обавештајне службе већ скривају кључне информације од „савезника из Кремља” и скупају „изузетно детаљне и прецизне” материјале о руској војсци. А крајем 1944. британска команда има планове за поновно наоружавање Немачке за напад на Русију. Још се није осушило мастило на документима којима се завршава Други светски рат, а Черчил има план за Трећи фронт.

Цитирамо:

„Строго поверљиво. Тема: Русија – претња западној цивилизацији.

Операција: Незамисливо.

Бавили смо се анализом (могућношћу реализације) операције Незамисливо [...]

Датум објаве рата – 1. јул 1945. године.

Какве су ово небулозе? Али не, нису то никакве глупости, већ извештај британског Штаба за генерално планирање, који је разрадио план рата са СССР-ом! Финална варијанта је била готова 22. маја 1945. године. ДВАДЕСЕТ ДРУГОГ МАЈА!³³ Процењује се да је тешко ликвидирати разуђену војну индустрију, државне мреже совјетских комуникација те „суштински, једини начин да дођемо до брзог (ратног) успеха јесте копнена кампања, која би омогућила да се у пуној мери искористи наша доминација у ваздуху – како тактичка, тако и приликом удара по руским комуникацијама”.³⁴ Планира се ангажовање 20 оклопних дивизија, 50 пешадијских дивизија, пет ваздухопловних дивизија, оклопно-тенковских и пешадијских бригада, еквивалент за осам дивизија. А „према проценама, у раним етапама (војне кампање) било би могуће прекомпоновати, поново опремити и наоружати 10 немачких дивизија”.³⁵ План операције Незамисливо је потписан: W. S. C.

³² Исто.

³³ Медински, В. (2018) *Рајн – митови СССР-а 1939–1945*, Београд: Службени гласник, стр. 369.

³⁴ Исто, стр. 369.

³⁵ Исто, стр. 369.

12.

Да, Винстон Спенсер Черчил [Winston Spencer Churchill]. После Техерана и Јалте. После преговарања и дружења са Стаљином, који је њега и Рузвелта спасао од немачког атентата у Техерану. И петогодишњег антифашистичког савезништва.

W. S. C. ће, ипак, приземљити луде идеје. И план ће остати на нивоу назива операције – Незамисливо. А он ће зграбити сјајну алегорију о „гвозденој завеси”. „Узгред, гвоздена завеса се потпуно неутемељено приписује Черчилу”³⁶, написаће Владимир Медински. „Гвоздена завеса ће пасти на читаву гигантску територију под контролом Совјетског Савеза, иза које ће читави народи бити истребљени.’ То није рекао Черчил. То је рекао Гебелс. То је он осмислио – *die eiserne Vorhang*. Конкретно, у чланку ’2000 година’, објављеном у недељнику *Pajx* од 25. фебруара 1945. године.”³⁷

Годину дана касније у Фултону у Америци Винстон Черчил ће Гебелсово „генијално запажање” превести у *the iron curtain*. Јозеф Гебелс више није био у стању да заштити „ауторска права”. А антифашисти који су почели да из тла фашистичко-нацистичке Европе ничу као висидабје могли су да без већих напрезања пређу на обновљени колосек. Правац офанзиве није мењан – Исток. Од намера за употребу Немаца против Руса није се одустало. А после 1989. су прикључени и други. Улога Немаца је и даље доминатна. Немачка војска је, интервенишући на Косову, могла да први пут после Другог светског рата пуца у људе. Два Србина убијена код Призрена су прве жртве.

И недавно су им јавили да се укључе на фронт у Сирији. „Желимо да Немачка пошаље копнене снаге како би делимично замениле наше трупе”, саопштио је званичник америчке администрације. Да ли Немци то желе, питали су их колико и Черчил 1945. Једино им не бране кад Немци, велемајстори геноцида, по цену бити или не бити, траже да Срби признају да су починили геноцид у Сребреници. Могу и да траже да се сруши споменик Курској бици из јула 1943 – Звоник на Прохоровском пољу. У некој од пропагандних офанзива којима смо сведоци, може доћи и дан кад се Немцима неће бранити да објасне да није Немачка напала Совјете, него обрнуто.

Кад је Черчил преузео Гебелсову досетку о „гвозденој завеси” ваљало је амерички народ и грађане западних земаља застрашити и развити параноју „како би они брзо заборавили чињеницу да су Руси били њихови највећи савезници током Првог и Другог светског рата и заменити то имицом огавне расе *boogeymen*”³⁸, страшила за децу и нормалан свет. Терор над слободним мишљењем који остао запамћен као макартизам „је добио предност над правом народа да преиспитује и доноси закључке”.³⁹

36 Исто, стр. 369.

37 Исто, стр. 369.

38 Chung, C. (2020) A 70-Year War on 'Propaganda' Built by the CIA, Strategic Culture Foundation, 14 March 2020, <https://www.strategic-culture.org/news/2020/03/14/a-70-year-war-on-propaganda-built-by-the-cia/>

39 Исто.

И, ето, у таквој ситуацији ми се хвалишемо како смо имали два антифашистичка покрета.

13.

Та наша два покрета су имала два покровитеља, а који су на нас преносили и своје ратне и идеолошке интересе. У неупоредиво тежој позицији се нашао ЈВуО и њен први човек генерал Дража Михаиловић, за кога је британски генерал Вилсон, савезнички командант Средоземља, говорио да он треба да се остави све док сам не „иструне и отпадне као трули плод”.

Пошто је та војска зависила од Владе у егзилу, која је столувала у Лондону, генерал на терену није имао велики избор: „Михаиловићева вера у Савезнике није престајала ни када је било видно да од помоћи нема ни трага, и када је постало очигледно да никакав савезнички договор не спречава улазак Совјетске армије у Југославију, успоставу комунистичке власти и прогон равногораца у јесен 1944. године. Михаиловић, међутим, није губио наду; веровао је да рат није завршен и очекивао улазак англо-америчких трупа у Југославију. Сматрао је да треба тражити помоћ Америке, јер је она наводно имала велике економске интересе на Балкану. Такође, ослонац је тражио у Француској (‘узајамне симпатије постоје’) и Пољској (‘везани смо заједничком несрећном судбином’)”⁴⁰

Читав тај раскорак имао је у себи уграђену логику пропасти, јер Михаиловић није могао да не верује да је „последњи тренутак да савезничке трупе уђу у Југославију [...] у супротном савезници ће изгубити утицај на овом простору: ‘Руси пак воде реалну политику и ако увиде стварно стање у земљи, могли би пружити тражени ослонац народу и тако би могло доћи до обрта ситуације, који не би био у складу са интересима ни народа ни наших правих савезника’”⁴¹

„Прави савезници” су од ЈВуО дигли руке још 1943. На преговорима у Техерану (од 28. новембра до 1. децембра) донесен је „споразум који изјављује да југословенским партизанима треба пружити помоћ у оружју и опреми и такође војним операцијама”.

14.

С друге стране, НОВЈ (Народноослободилачка војска Југославије), проглашена јуна 1941, имала је све одлучнију подршку свог патрона. Кад су Немци 25. маја 1944. организовали опсежну и добро припремљену операцију за ликвидацију вође Јосипа Броза Тита у Дрвару, на реферисање генерала Антонова „из Југославије нема никаквих вести”⁴² Јосиф Висарионович Стаљин је наредио: „Сместа разјасните ситуацију и помозите Титу.”⁴³

40 Димитријевић, Б., Девић, Н. (2021) *Босанска јолиџа – слом снага ЈВуО у Босни 1945. године*, Београд: Свет књиге, Институт за савремену историју, стр. 72.

41 Исто, стр. 72.

42 Карпов, В. (2018) *Генералисимус*, Београд: Информатика, 561.

43 Исто, стр. 561.

Генерал Николај В. Корњејев, који се налазио уз Тита, заједно са британским бригадиром Фицројем Меклином [Fitzroy MacLean], „на крају је успео да се повеже са Москвом и саопшти координате места на којем се налази Тито и Врховни штаб”.⁴⁴ Руски авион је на Купрешком пољу око двадесет и два сата покупио Тита, Кардеља, Ранковића, Ивана Милутиновића, „вршиоца дужности начелника англоамеричке војне мисије Вавијана Стрита, као и чланове Врховног штаба НВОЈ [...] и сигурно довезао своје путнике [...] у првим јутарњим часовима 4. јуна у Бари”.⁴⁵ Из те позиције Тито је договарао састанак са Иваном Шубашићем, првим човеком југословенске владе у Лондону.

Миловану Ђиласу, који је тих дана боравио у Москви, Стаљин је изнео своју стратегију. „Присутствовао је и Молотов. Стаљин је пре свега говорио о Титовој безбедности.

– Он мора да нађе сигурно место за себе и Врховни штаб, јер је за руковођење обимним борбеним дејствима непоходна мирна и безбедна командна позиција.

Потом је Стаљин рекао Молотову:

– Хитно се договорите са савезницима да ми у њиховој бази у Барију формирамо своју ваздухопловну базу за транспортне авионе, како бисмо могли да испоручујемо оружје и намирнице Југословенској армији.

Потом је, обраћајући се Ђиласу, Стаљин говорио о односима југословенског руководства са западним савезницима:

– Немојте плашити Енглезе оснивањем комунистичке државе. Засад не треба изазивати њихову забринутост. Черчил се нада да ће спровести свој курс и треба га пустити да живи у нади. А ви радите свој посао. И саветовао је: – Шта ће вам петокрака звезда на капама? Није важна форма, већ шта се постиже, резултат је важан. Бога ми, црвене звезде засад нису потребне!

Ђилас се противио:

– Не можемо да се одрекнемо црвених звезда јер се већ дуго боримо под тим симболом.

Стаљин га је умиривао: – Немојте мислити да смо ми, зато што смо савезници Енглеза, заборавили ко је Черчил! Само, у овој етапи, да вам они не би нашкодрили, немојте им гасити наду да ће нешто с вама успети да ураде. И Тито треба да пристане на сусрет са Шубашићем, па чак и са Черчилом. С њима не треба говорити о несугласицама, нека они изнесу своје намере, а ви треба да чујете шта они желе. Треба постићи компромис са њима.

⁴⁴ Исто, стр. 561.

⁴⁵ Исто, стр. 561.

[...] Док су прелазили у трпезарију, Стаљин се задржао пред картом света на којој је територија СССР била црвено обојена:

– Никад се они неће помирити с тим да овако огроман простор буде црвен, никад!⁴⁶

15.

На Јалти (4–11. фебруар 1945, састанак Рузвелта, Черчила и Стаљина) све то је постало поредак. Нови светски поредак. „Током осам дана [...] договорили су се о оснивању Организације уједињених нација ради одржавања мира и безбедности, као и о формирању слободне, независне Пољске. Избио је прави сукоб поводом састава будуће владе. Међутим, Стаљин је одбранио свој став и пристао на то да у послератну пољску владу буде укључено и неколико чланова из емиграције који су током рата били у егзилу у Енглеској.

Исто тако напето било је и приликом решавања питања Југославије. Стаљин се изборио за решење које је, у крајњем исходу, било повољно за Совјетски Савез, пошто је потврђено да ће на власт доћи Тито.⁴⁷

НОВЈ и ЈВуО су се у земљи понашале у складу са утицајима својих великих савезника међу „савезницима”. Два војна покрета која су својим именима сугерисала да су по избору послератне државе југословенски, у суштини су се разликовали у – идеолошкој равни. Сукоб две западне идеологије – либералне и социјалистичке – на крају је постао основа поделе међу Србима на којима су оба војна покрета подигнута. У ЈВуО – Југословенској војсци у отаџбини (која је по проценама највише имала око 250.000 људи) било је и несрпских официра и бораца (2.000 Хрвата, 600 Словенаца).

До друге половине 1944. Срби су чинили преко 90 одсто бораца НОВЈ. „Moramo ovdje podvući činjenicu da se u redovima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, od samog početka pa do danas nalaze u ogromnoj većini baš Srbi, umjesto da to bude obratno”⁴⁸, говорио је Јосип Броз Тито Черчилу у Казерти 12. августа 1944. „Baš srpski, crnogorski, bosanski i lički partizani i brigade, koje su bile sastavljene gotovo isključivo od Srba, vodile su, i danas vode, nemilosrdnu borbu ne samo protiv okupatora, već i protiv četnika Draže Mihailovića i ostalih neprijatelja naroda, ali da je sada sastav višenacionalan.”⁴⁹ На то се Черчил окренуо Ивану Шубашићу и Сави Косановићу из Владе у егзилу који су му климајући потврдили Титове речи.

Сукоб се до краја рата само продубљивао. Траума расла.

46 Исто, стр. 562.

47 Исто, стр. 585.

48 Broz, J. (1945) *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe*, Zagreb: Naprijed, str. 11.

49 Исто, стр. 11.

16.

Подржаваоци комунистичке/социјалистичке идеологије су успоставили власт која је ЈВуО прогласили „сарадницима окупатора” и изједначила их са оним војним формацијама које су од 1941. до 1945. биле део окупационих снага Тројног (Берлинског) пакта, губитника рата. Сукоб НОВЈ и ЈВуО је окончан хапшењем и суђењем Дражи Михаиловићу 1946. године. Извршење смртне казне над осуђеником је остало као чињеница дугог трајања у колективној свести српског народа. Дугогодишња пропаганда победника није могла да је избрише, напротив, само ју је подвлачила.

Кад је 1991/1992. СФР Југославија разбијана, обавезан део је било раскрштавање с претходним идеолошким системом. Баш како је Стаљин рекао „никад се они неће помирити с тим да овако огроман простор буде црвен, никад”. Нова идеолошка матрица је донела бескомпромисну нетрпељивост, иако су се многи надали „националном помирењу”.

Као што је идеолошки комунизам донео совјетска правила третмана неистомисљеника, идеолошки либерализам је донео амерички однос према комунизму који је: 1) као *Први црвени удар* после Првог светског рата и Октобарске револуције донео немилосрдно разарање сваког облика радничког организовања и хистеријско проглашење социјализма највећом опасношћу за друштво (сводећи највећу опасност по свет на Русе) и 2) *Други црвени удар* који следи после Другог светског рата, чији су резултати одмах схваћени и пропагирани у хистерији маккартизма која се продужила у највећу кампању икад виђену у историји као „подизање гвоздене завесе” и улазак у Хладни рат (сводећи највећу опасност по свет на Русе, опет). И кад се СССР распао, а Русија смањена и ослабљена, кад су Руси дигли руке од комунизма – остали су највећа опасност. Није „црвено” проблем, него Руси и све што Запад види као томе блиско.

Тако је и читав европски Исток, и Југославија, постало подручје на којем су све идеолошке и војне опције из Другог светског рата – досад замрзнуте – одједном биле „светла будућност”. И најгори фашисти! И најмрачнији режими. А само је социјалистичко било оно што је ваљало уништити из темеља. Цинично, као ослободиоци су могли да се појаве Немци чак и ако су настављали своје ратне операције другим средствима, и њихови савезници из ратног времена постајали су део „нових демократских структура”. Цинизам „новог светског поретка” је ишао тако безобзирно и далеко да је Слободан Милошевић, несумњиво наследник Савеза комуниста, проглашаван „новим Хитлером”. Ни Хитлерова паљевина Рајхстага није била толико безочна.

Од те бестидности из архетипског наслеђа избиле су трауматске ране отпорне на друштвено систематски продуковани заборав. Злочини над Србима су уклањани „због мира у кући”. Али трауме се не уклањају ћутањем и окретањем главе. Оне се лече истином и покајањем. И друштва и појединца.

„Ако у вашим генима, коренима, постоји неки робовласник или припадник Кју Клукс Клана, црни људи то могу да осете. Баш као што Јевреји могу да нађуше

нацисту или Срби неког Хрвата”, споменуо је и наш архетипски случај 2013. у интервјуу магазину *Рولينџион* Боб Дилан [Bob Dylan], касније добитник Нобелове награде за књижевност. Хрвати су га тужили, али то је било толико лудо и за овај луди свет да је суд – бацио тужбу на ђубре идиотизама. Наравно, да неки Србин на такве речи никад не би добио такав третман на било којем суду било где на Западу.

17. Уместо закључка

Тај начин „лечења” трауме био је од почетка осуђен на пропаст и донео је даље цепање српског друштва, које је у својој основи полицентрично. У таквом хаосу катарза је морала да узлети у облаке.

Неки благотоврни законски корази као Закон о изменама и допунама Закона о правима бораца, војних инвалида и њихових породица (2004), којим се одређује да статус бораца Народноослободилачког рата имају и „припадници Југословенске војске у отаџбини и Равногорског покрета, почев од 17. априла 1941. до 15. маја 1945. године” и Закон о рехабилитацији (2006) који омогућава судску рехабилитацију свих којима је суђено или су лишени живота из политичких, верских, националних или идеолошких разлога – изгубили су се у идеолошком вртлогу. Ништа није могла изменити ни одлука Вишег суда у Београду, по којој су ђенералу Михаиловићу враћена грађанска права одузета 1946.

Такви какви смо сада, стојимо између Истока који се подиже и шири свој утицај ка новом светском поретку у настајању, и Запада који по цену живота и смрти покушава да одбрани поредак у којем је наша траума настала. Народ који зна да „нањуши” ко нам је савезник, а ко непријатељ (без обзира шта су га учили у школи и шта му говоре на телевизији) показује да нисмо остали без историјске оријентације. Наше политичке елите и део прозападног интелектуалног корпуса не одустаје да Запад формулише као „стратешко опредељење” које „нема алтернативу”. И изгледају као да никад нису разумели Виктора Игоа (са Запада) да „оно што води и вуче свет, нису локомотиве него идеје”, а камоли да могу да прихвате Фјодора Достојевског (са Истока): „Ви кажете: Европа је учинила много хришћанских дела мимо папизма и протестантизма. Свакако, није хришћанство овога тренутка тамо умрло, оно је умирало дуго и – оставило је трага. Да, има тамо и данас хришћана али има ужасно много деформисаног схватања хришћанства. Поступак је моралан али идеја није.” Написано је пре век и по (1860). Ваљало би разумети да ни данас, посебно данас, катарзе нема без разумевања ових координата. Макар разумети.

ЛИТЕРАТУРА

- Alexander, J. C. and others (2004) *Cultural Trauma and Collective Identity*, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Broz, J. (1945) *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji u svjetlosti narodnooslobodilačke borbe*, Zagreb: Naprijed.
- Данојлић, М. (27. август 2021) Сушна година, *Печайи*, бр. 678, стр. 68–69.

- Димитријевић, Б., Девић, Н. (2021) *Босанска јолиџа – слом снаја ЈВуО у Босни 1945. године*, Београд: Свет књиге, Институт за савремену историју.
- Екмечић, М. (1999) Српски духовни простор, у: Српски духовни простор, Бања Лука, Бијељина: Академија наука и умјетности Републике Српске, стр. 39-70.
- Камі, А. (1989) *Mit o Sizifu*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Карпов, В. (2018) *Генералисимус*, Београд: Информатика.
- Ковачевић, Д. (2008) *20 српских њогела [Срба на Србе]*, Београд: Новости, НИИ.
- Leys, R. (2000) *Trauma – a genealogy*, Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Марковић, М. (1999) Стварање јединственог духовног простора српског народа, у: *Српски духовни њросџор*, Бања Лука, Бијељина: Академија наука и умјетности Републике Српске, стр. 141-149.
- Медински, В. (2018) *Рајџ – миџови СССР-а 1939-1945*, Београд: Службени гласник.
- Мијатовић, А. (2009) *Trauma i pitanje reprezentacije: suvremena teorija traume, Sigmund Freud i Walter Benjamin*, FLUMINENSIA, god. 21 (2009), br. 2, str. 143-162. https://www.researchgate.net/publication/41552987_
- Queen, S. (2019) *Second World War Could Have Ended in 1943 Had Allied Bombing Focused on Military-related Targets*, Global Research, July 05, 2019; <https://www.globalresearch.ca/second-world-war-could-have-ended-1943-had-allied-bombing-focused-military-related-targets/5682757>
- Раџевић, В. (2009) Србија на Западу, <https://pescanik.net/srbija-na-zapadu/>
- Рељић, С. (2016) *Меџији и Трећи свејски рајџ*, Београд: Catena mundi.
- Рељић, С. (2021) *Воља за лаж – Нови свејски дезинформативни њоредак*, Београд: Catena mundi.
- Schivelbusch, W. (2004) *The Culture of Defeat: On National Trauma, Mourning, and Recovery*, New York: Picador.
- Sen, A. *Iluzije imperije: šta je britanska uprava zaista uradila za Indiju*, 29. 6. 2021, sajt *Peščanik*, <https://pescanik.net/iluzije-imperije-sta-je-britanska-uprava-zaista-uradila-za-indiju/>
- Сотировић, Б. В. (23. 3. 2019) *Предрасуде о 25. и 27. марту 1941, Полиџика*, <https://www.politika.rs/scc/clanak/425236/Pogledi/Predrasude-o-25-i-27-martu-1941>
- Chung, C. (2020) *A 70-Year War on Propaganda' Built by the CIA*, Strategic Culture Foundation, 14 March 2020, <https://www.strategic-culture.org/news/2020/03/14/a-70-year-war-on-propaganda-built-by-the-cia/>

Slobodan Reljić
University of Belgrade, Faculty of Teacher Education, Belgrade

SERBIAN TRAUMA – CRUCIFIXION ON THE EAST-WEST CROSS

*About the split of two anti-fascist movements without “national reconciliation”
to this day*

Abstract: Geographical position deeply determines the character of a people. “We built our house in the middle of the road”, as Jovan Cvijić has described the Serbian geopolitical position. In World War II – between London and Moscow – Serbs have faced the peak of that trauma. Our allies have turned our two anti-fascist movements into internal enmity, which, even after two thirds of a century, is not moving towards national reconciliation. The drama is that this trauma is a vital problem in the face of the challenges posed by the new power relations of the East and the West.

Keywords: *liberalism and socialism, war, western pattern of behavior, archetype, chetniks and partisans*